

Gustav Schadeloock

**Festos Dies Nativitatis Iesv Christi Pie Celebrandos : Et Simvl Vtrvm Ad Devm
Timendvm Adhortari Sit Christianae Religioni Conveniens Inqvirendvm Pvtavit**

Rostochii: Litteris Adlerianis, [1796?]

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn877887012>

Druck Freier Zugang

T. 512.
1796. Weihn.

~~1256.~~ ~~425.~~ ~~at~~

Wien 1796.
FESTOS DIES

NATIVITATIS IESV CHRISTI

PIE CELEBRANDOS

INDICIT

HODIERNVS RECTOR

GVSTAVVS SCHADELOOCK

PHILOS. DOCT. ET PROF. P. O.

ET SIMVL

VTRVM AD DEVM TIMENDVM ADHORTARI
SIT CHRISTIANAE RELIGIONI CONVENIENS

INQVIRENDVM PVTAVIT.

ROSTOCHII LITTERIS ADLERIANIS.

Homines qui cupit de religione erudire, atque ad pietatem ducere, is jure id spectare debet, ut cum generatim ad virtutem, tum maxime ad verum Dei cultum illorum animi ita imbuantur et conformentur, ut in omnem vitam, quid huic divino debeant Numini et discant, et pie semper recordentur. Cujus vero cognitionis de Deo ejusve natura et virtutibus quoniam duplex creditur fons, Philosophia et Sacra Scriptura, de horum generum utroque, quale nunc sit, pauca praefari non sejunctum ab re proposita videtur, quum Deum neque amare neque timere is possit, cui utrum et qualis sit, nondum persuasum est.

Recentissimam Philosophiam hac de re si consulis, constat, illam funditus evertisse argumenta, quibus Deum esse, tam veteres quam recentiores Philosophi non solum probare consueverant, sed ita sibi demonstrasse videbantur, ut non minus ad convincendos strenue negantes, quam ad confirmandos dubia mente haesitantes sufficeret. Nostra enim aetate posteaquam *Kantius*, tota Philosophiae ratione immutata, quid in cognitionem nostram cadat, quidve fines transgrediatur, ostenderat, vidimus corruere, quae tam diu steterant; et in quibus tot summi viri toties et tantopere laborare perutile et fructuosum putarunt, nunc frustra cecidisse comperimus. Tam lenta est hominum ad perfectionem progressio, ut post annorum millia sex demum cognoscant, quid certo cognosci possit, quique sint intelligentiae humanae veri limites? Ab hoc principe hujus memoriae Philosophorum datum est nobis, humanam mentem habere quidem suam sibi propriam certisque legibus adstrictam intelligendi vim et formam cogitandi, vacuum vero atque inanem, nisi ope sensuum id suppeditetur, ad quod adplicari possit, instar agri, a quo, ceteroquin fertili, nullae redeunt fruges, nisi semen, quod vi sua foveret, antea sparsum exceperit. At vero a sensibus posse tantum suppeditari ea,

quae singulares nobis infinitas sentiendi leges sequantur, nempe quae spatio ac tempore a nobismet quasi ipsis induta et involuta intueamur. Versari igitur omnem nostram certam cognitionem in his visis; et de rebus ipsis, quae illis subsunt, quamvis negari omnino nequeant, qui tamen aliquid se posse cognoscere credant, quod non idem sit phaenomenon, illos vehementer errare. Quod quoniam valeat de iis, quae objecta sensibus sunt, vt, etiamsi de illis dentur phaenomena, nihilominus inde quidquam ad eorum noumena spectans vnquam colligatur; multo magis consequens esse, nos, ad quarum rerum intelligentiam a natura nihil habeamus instrumenti, vt eas *intueri* possimus, earum rerum mente, ratione et cogitatione nihil certi posse consequi. Atque his transcendentibus rebus quum iure adnumeretur Deus, de Deo, vtrum sit, et qualis sit, humanam rationem, quae quidem cognoscendis, contemplandis et perspicendis rebus teneatur, nihil certi habere, nec quacunque adhibita industria ac subtilitate, quidquam efficienter adfirmare et disputare. His igitur positis efficitur id, vt neque ex notione Absolutissimi et Perfectissimi, quam mens sibi fingere potest; neque ex omnium rerum fortuitarum prima aliqua causa, eaque necessaria atque intelligente; neque ex admirabili huius Vniuersi machina, summo et constante ejus ordine et vndique elucente incredibili sapientia, vtrum Deus aliquis sit, certum sciri, et ita deduci possit, vt philosophanti rationi sufficiat, nec si quis mundi effector molitorque fortasse foret, tamen idem et mundi creator necessario esset credendus. Sic artificii cuiusdam auctorem, vt lateat, hebetissimus quisque tamen agnoscet, mundi auctorem Philosophi non agnoscunt? et quo quis maxime est Philosophus eo minus? — Non mirum. Alia enim est phaenomenorum ratio, alia noumenorum; alia earum rerum, quae sensibus sunt subjectae, alia earum, quae sunt merae intelligentiae, et humanae mentis limites transeunt, vltra quos vagari velle tam est absonum, quam non nisi in avia ducere potest, comite nimirum illo deficiente, quo in rebus experientia datis ex aliis alia tuto necimus. Nam suam quamque rem habere antecedentem et efficientem causam

fam, nec remota caussa quidquam cogitari posse, hoc, ponunt, intra naturae fines nihil habere dubitationis, extra eos non item. Hinc in his regionibus omne incertum. — Ast haec non ita vera sunt, ut ideo res mundanas curae divinae non subiecisse, aut adeo divinitatem penitus e medio sustulisse Celeb. *Kantius* sit credendus. Incurrit quidem in hanc suspicionem; nec defuerunt, qui illum tanti peccati reum crederent, ita, ut ejus scripta esse passim proscripta et interdicta sciamus. Neque si tantum disjicere satis habuisset ea fundamenta, quae hucusque solida posita putabantur, utique hanc exprobrationem justam esse, omniumque mereri bonorum adfensum negari potest. Verum praeterquam quod tantum abest, ut nova haec doctrina insigni impudentiae illi suffragetur, ut potius bene percepta, ex mente auctoris, omnem Deum negantium catervam prorsus de gradu dejiciat, alia nobis quoque via a Philosopho munita ostenditur, qua tutius perveniri vulgo perhibent ad id, quod omnibus bonis tam curae cordique est, et quod tantum facit ad vitam bene beateque transigendam. Ut enim vir acutissimus mancum illud et debile detexit, quo omnia hucusque solita Philosophorum argumenta laborarent, sic quoque sensit, quum nemo sit tam ferus atque incultus, qui non, etiam si nesciat, quibus ex rationibus Deum habere deceat, tamen habendum sciat; quumque ipsum omnia moderantem et regentem Deum, qui velit, non solum quodammodo sentiat, sed paeneprehendere queat, sensit igitur vir summus, necesse esse, alios aperire fontes, et illius fere communis consensus causas scrutans vidit, quod antea contigit nemini, in ipsa hominum morali natura inesse, quod vrgeat, ut Deum ponamus. Quare quod ab intelligente et absconditis pervidendi res cupida ratione fieri non poterat, id praestitit ratio ad libere agendum impellens; et de cujus invenienda omni numero absoluta demonstratione altera desperat, id altera summa cum fiducia — credere jubet. Quippe quum alias illae ex ipsa hujus practicae rationis natura erutae recti bonique et justae leges, quamquam per se adeo credi debeant necessariae et efficaces, ut vel seposito Deo ad recte facta vrgeant, et a peccatis arceant, tamen, nisi

quis Deus ponatur, neutiquam haberent illam vim et efficientiam, ut earummet ipsarum ultimus finis, summa scilicet moralis naturae felicitas, obtineri queat. Etsi enim, inquirunt, ad bene agendum movens causa atque impellens vnice est ipsa legis dignitas, neque aut vilius utilitatis, aut aeternae felicitatis ratio vnquam habenda, prosperitatem tamen sempiternam huic ita adfectae naturae, tanquam praemium, utique deberi ipsa ratio pervidet quidem, at quaenam ad illam, Deo negato, perveniendi detur via, eadem ratio non videt. Est igitur Deus credendus, ut rationi ejusque postulatis satisfiat, et nobis beatis aevo sempiterno perfruendi detur facultas. Abeant ergo omnes, qui Deum tollere cupiunt, et omittant virgere. Frustra enim vrgent, et qui adhuc Dei negator invenitur non potest esse nisi is, qui criticae Philosophiae plane rudis, nescit, quae quaque res consequatur. Sic Atheus ope Philosophiae novae, si non fortasse neque redargui neque convinci, at certe repelli potest, quod de rebus plane incognitis velle aliquid negare pariter stultum est, quam velle aliquid affirmare. Interim eo nunc fit illud, ut, etiamsi, qui de Deo, quod vere sit, affirmare contendat, aequae atque is, qui id negare conatur, uterque rationibus solide probantibus destituatur, illi tamen salva adhuc maneat *fides*, qua summi perfectissimique et divini Numinis illam notionem, quam ratio investigator rerumque maxime involutarum diligens scrutator sibi format, et suapte natura formare debet, hanc notionem, inquam, non amplius vacuum sed ita, fide sua scilicet, habeat expletam, ut jam de virtutibus hujus divinae naturae rite ulterius quaerere liceat, quod antea et tentare ridiculum erat.

Haec est illa de Deo, ejusve naturae necessitate ex novissima Philosophia hausta cognitio, quam si quis tantum probabilem dixerit, primum meminerit, nos esse homines, in tam reconditis rebus ultra probabilia nihil requirentes; deinde, quoniam illa fides quam arctissime cohaerere dicitur cum rebus exploratis aliis et indubitate cognitis, quas quidem necessario consequitur, credi oportet, istam cognitionem ad certam tam proxime accedere, ut pro certa haberi debeat. Ita enim cedit animus perspicuis, ut lanx deprimitur ponderibus impositis.

positis. Quamquam et illi sunt audiendi, quibus perdifficile esse, immo repugnare videtur, ea credere, quae mens non dicam intelligere nequit, sed plane nulla et paene absurda iudicat; aut pro certis habere, quae omnium ipsa censet incertissima. Accedit, ut ne hanc quidem deductionem alii concedant ¹⁾, alii in primis, rejecta omni beatitatis et futurae prosperitatis mentione, sola ex sanctitatis necessitate, ejusve quaerendae indefesso semperque augendo studio primam aliquam sanctissimam et potentissimam naturam a ratione sumendam esse dicant h. e. Deum, qui vi sua infinita efficere possit, ut adsint, quae ad adipiscendam hanc, quam quaerit homo, sanctitatem ferunt ²⁾. Sic sua quisque via delectatus respuit alteram, et quis praestare potest, communem fore unquam Philosophorum consensum!

Jam quae erit nostra hujus rei cognitio e sacris libris petita? Hos neque aut ad probandum hoc, quod quaerimus, verum, aut ad convincendos eos, qui contra disputant, posse adhiberi, neque ipsos ullam nobis dedisse demonstrationem, manifestum est, atque abunde patet. Et si quam talem probationem, data occasione, videntur iniisse, eandem illos ingredi viam invenimus, qua dubitanti aut neganti, Philosopho quidem, non persuaderi intelleximus, quamquam illam admodum frugiferam, valdeque amoenam, atque ad exitandos et confirmandos eos sensus, quibus pietatis ratio continetur, aptam, naturae consentientem, et in primis incultae multitudini utilem agnoscit. Atque ut, me quidem iudice, molestum est, judicare ac palam profiteri, hisce libris tanquam cognitionis fonte nos penitus carere posse ³⁾ quippe quorum effata ab ipso licet Deo publicata, nihil quidquam tale contineant, et continere possint, quod ratio per se non aliquan-

1) Conf. Eckermann Theol. Beytr. Vol. III. P. 2. Altona 1793. pag. 35. sqq. Item Heydenreich Phil. Taschenb. 1. Jahrg. 1796. in Tract. über den Glauben an Gottes Daseyn.

2) Conf. Niethammer Phil. Journ. 8. H. Pag. 299. sqq.

3) Conf. Phil. Briefe über das Princip — der sittl. relig. Erziehung, Leipz. 1794. pag. 144.

aliquando ipsa invenire potuerit: sic hoc non dubitans dixerim, ex illo fonte ad eam de Deo cognitionem, quam jam habemus, vtrum sit, nec ne, et quod necessario sit, non tantum certi accedere, vt prorsus reluctari varieque impugnare liceat nemini, qui hoc eodem perspici et mente comprehendi modo vult, quo de mathematicis nobis est persuasum. At vero cum est iniqua, in omni re probanda, rejectis summis verisimilitudinibus, sola mathematicae argumentationis postulatio, tum nos Christiani simpliciores, quoad nobis de origine horum librorum neutiquam dubium erit, in diuina auctoritate tuto acquiescimus. Nam fac, nemini, vt ajunt, Deum prorsus ignorant, ab ipso Deo notionem ipsius *αἰετῶν* pateferi posse, fatendum tamen est, Deum posse illum, qui hanc qualemcunque notionem jam habet, (atque omnes habere constat, vnde habeant, et pro modulo suae quisque rationis habere possit, maneat incertum) posse suo ipsius testimonio validissime convincere non minus, quam heic, vt conceditur, quae sint fortasse errata, emendare, corrigere et amplificare. Qua propter non tam a ratione docti *credimus*, quam e sacra scriptura eruditi *certo scimus*, esse Deum, atque ex hoc fonte sine vlla dubitatione haec tenemus, hunc esse creatorem vniversi, ejusve providentia mundum administrari, eumque esse colendum.

Par ratio est in cognoscendis virtutibus illis, quibus haec sublimis Dei natura est instructa, quam naturam pervidere, etsi vim suam longe lateque diffudit, nemini mortalium, immo ne vllius quidem intelligentis finitae naturae concessum est. Atque heic Philosophia critica parum noui habet. Jam dudum enim intellectum est tam a Philosophis, quam a Theologis, nos, quas in Deo praedicamus virtutes, eas tales, quales vere sunt in Deo, neutiquam habere cognitatas, quomodo enim finitum capere posset infinitum, et Dei abditissima rimari! sed vt quodammodo ad humanam naturam accommodatas, remotis omnibus imperfectionibus, atque iis, quae Deo sunt indigna. Qua in re facile concedimus Deum et gradu et genere nobis multo praestantiorum non solum esse, sed multis etiam virtutibus, quarum ne suspicionem quidem animo concipere possimus, insignem credi

credi oportere. 4) Atque etiam hoc ambabus largimur, in enumerandis his Dei proprietatibus nos nostro modulo uti, et quod unum idemque est in Deo, id nobis varie cogitare, prout vario modo se explicuisse judicamus, aut in sacro codice Deum sese manifestasse legimus. Vnde tamen et hoc consequens est, ut quemadmodum in Deo nihil est diversum, nihil quod gradu prae ceteris emineat, harum virtutum alteram altera neque majorem neque minorem deceat putare, sed, ne in amplificanda alia alii aliquid eripere videamur, earum cuilibet eandem tribuere dignitatem. Atque ut in erudiendis rerum divinarum ignavis ad religionem et pietatem, sive hoc fiat in scholis, sive in orationibus pro concione habitis, sive in quovis genere institutionis alio, optimus quisque id laborat, ut auditores et discipuli non malint disputare de rebus divinis, aut utrum Deus sit, quam quid Deo debeant ediscere: sic mihi persuasum est, in his virtutibus divinis rite cognitis nec mutilate propositis, singularem vim inesse ad bene agendum, ideoque eas omnes simul sumtas, nulla scilicet exclusa tanquam summa ad pietatis studium incitamenta esse adhibendas. Equidem humanae rationi ejusve legi morali nihil dignitatis detrahatur. Sit non solum ipsa hujus legis quasi parens, sed eam quoque sibi observandam summa cum severitate ita imponat, ut sola legis cogitatio ad bene agendum moveat et sufficiat. Est haec perfectissima ejus forma, at talis, qualis in nobis sensuum vi impeditis, et facile illaqueatis ac involutis non constanter inesse et dominari conceditur. Praeterea quidquid valet ratio, id valet per Deum, et quam sibi dat legem, eam habet a Deo inditam, fonte illo vberissimo omnis omnium intelligentium rationis; ut igitur his concessis facile largiri possimus, tantam a Philosophis humanae rationi vim tribui et dignitatem, siquidem laus redit omnis ad ejus dominum et creatorem, qui illam tam egregie dotatam voluit; voluit esse sui imaginem, suarumque virtutum similitudinem, cui tamen haud raro parum congruenter agit homo. Quapropter nihil mihi magis Christianum

4) Conf. Henke lineam. inst. fid. christ. p. 31. sqq.

stianum hominem decere videtur, quam, relicto Philosophis suo more, quo sibi rem cogitare melius putent, omnia referre ad Deum, a quo omnia bona proficisci intelligit, ac potissimum ex Dei praescripto, quomodo Deus rite colatur, deducere, atque inde argumentis desumptis adhortari ad divino Numine dignum cultum, h. e. ad summam obseruantiam, et candidum amorem. An ad timorem quoque?

Hoc est, quo in genere mihi nostra aetate complures errare visum est, tantum de amore loquentes, et de timore aut plane silentes, aut eam in Deo debitam, vt vocant, reverentiam immutantes, aut adeo omnem timoris commemorationem in crimen vocantes. Qui conuenit, inquit, in religione christiana, qua Deo non vt regi et Tyranno seuerissimo, sed vt Patri et Educatori benignissimo nos scimus esse subiectos, loqui de Deo timendo, et Christianos excitare, vt Deum metuant. Doctrina enim, cuius Christus fuit et auctor et exemplar, omnem excutere iubet metum, nec Deum iratum et asperum iudicem, sed amicum et omnium hominum benevolentissimum patrem cogitare, atque in hac conscientia summa cum fiducia requiescere, quippe qui egregie semper humano generi cupit consulere. — Docentur isthaec vbiuis, et tam in Theologicis quam in Philosophicis disquisitionibus, si qua datur occasio, saepius et interdum iusto acerbius in dissentientes repetita leguntur, maxime in scriptis paraeneticis. Atque vt haec fere communis est doctorum opinio, ita jam ad indoctam propagatur multitudinem. Haudquaquam illa, quae proferuntur, penitus sunt rejicienda, mihi vero modum excedere et religionis ingenio non plene convenire, immo esse in pietatis studio non raro magis noxia, quam frugifera videntur, ita vt, quum verae pietatis ratio summam mereatur adtentionem, nec sit inutile, nec omnino reprehendendum, quae contra possint dici, ea identidem proposuisse recognoscenda.

Multum interesse inter iram et iram, quem nostrum fugit? Vindictae cupidine duci, animi acerbitate ac rabie furere in alios, et ob illatas injurias flagrare, illis nocendi, eosque infelices reddendi studio,

studio, quis hanc iram laudabit, aut inter virtutes numerabit? Pravitatem contra aliorum aegre ferre, peccata abhorrere et odisse, atque hunc horrorem, hoc taedium et odium verbis et factis cum emendandi studio sapienter declarare, quis hanc iram culpabit, aut inter vitia numerabit? Quoties enim illa ex prave factorum detestatione coorta ira intra fines suos continetur, toties bonos habebit usus, et ceu necessaria ad quamvis disciplinam, coercebit peccata, et efficiet, ut metus licentiam reprimat atque audaciam compescat. Iam iracundum, odio in peccatores furem et illorum doloribus animum pascentem Deum dicere, quae indigna cogitatio! Hoc sane esset illud, divinam maiestatem mutare in humanam effigiem eamque turpissimae notae. Num quis tam indigne de Deo cogitare potest, aut unquam cogitavit, et quod jam vitium in homine est, id Perfectissimo et Sanctissimo tribuit? Cur igitur sibi persuadere, quum de Dei ira sermo sit, tantum hoc irae genus intelligi; et Deum iratum quicumque dixerit, illum tam esse jejuno et angusto animo, ut ejusmodi quid in Deum quadrare non posse haud intelligat? Esetne hoc iniquum? Cur non potius de altero irascendi modo cogitare? Hunc tibi finge remotis omnibus imbecillitatibus in Deo, neque Deo dignum esse dubitabis, irasci divina cum gravitate, neque illum criminaberis, qui Deum hoc modo irasci contendit. Adde, quod Deum amare aequè dicitur *αγαπάω*, quam Deum irasci; nec minus illud quam hoc indiget, ne quis abutetur, explanatione. Itaque habeatur ira Dei quam potest maxime diversa ab humana licita ira, modo ne penitus negligetur, atque illi semper justa causa metuendi Deum erit, qui impietatis conscientia reluctante sibi divinae gratiae conscius esse nequit. Neque hunc timorem docere, aut omnino aut in christiana religione, ingratum Deo esse potest. Nam si in Deum propter summam ejus sanctitatem semper summam prave factorum detestationem cadere credendum est; neque dubitandum, quin omnipotens et sapientissimum Numen ad comprimenda peccata et coercendam audaciam hanc suam mentem infligendis, si aliter fieri nequit, malis declare: quis dubitet, an velit, ut homo sceleratus haec

mala sibi impendere commotus cogitet, hoc est, ut metuat, atque hoc metu retineatur, ne majoribus sese obruat sceleribus? Quibus quod repugnet, Iesus Christus nihil unquam docuit. Certe ut Deo semper placet probus, sic illi semper displicet improbus, atque ut alteri gratiae documenta dat, sic illa sancti taedii dabit alteri, quoties infinitae sapientiae congruum erit; et quoniam ista taedii documenta nemini neque iucunda esse, neque fusque deque habenda videri possunt, timorem parient, necesse est; et Deus se praebere iudicandus est ut illi benignum, sic huic iratum, quem suo quoque tempore tanquam sceleratum puniet, non ut habeat, quem infelicem reddat, sed ut peccator, si fieri potest, resipiscat. Haec autem emendatio utrum existat nec ne, Deum iam antea scire nequitiam incertum est, neque vero quidquam ideo mutatur. Poena seu, si placet, ingratus sensus infligitur, ut peccator resipiscat, quod si evenit, Deus hoc tantum hoc modo fieri potuisse praevидit; sin aliter evenit, Deus tamen hoc suae benignitatis et iustitiae testimonium dare necesse putavit, ad convincendum peccatorem, si quando impietatis continuatae graviora mala sentit. Scelera igitur quum Deus quotidie coacervari videt, tum illi, nisi epicureum Deum malis, nec sancta indignatio, nec sapienter initum repellendi et coercendi consilium deesse potest, quorum utrumque a sanctitate et iuncta iustitia proficiscitur. Et quidquid id est in Deo, et quam est diversum ab iisdem in homine pio et iusto animi motibus, eosdem habet effectus, et a nobis non nisi eodem nomine adpellari potest: Deum scilicet irasci peccatis et punire peccatores. Quodsi ergo Deus sua maiestate digno more, non olim tantum, sed adhuc hodie, quoniam est immutabilis, irascitur impietati; si aequè iustus ac bonus mala peccatoribus, ut in viam redeant, non olim solum, sed hodie quoque, infligit: neque omnem Dei timorem Christiana religio interdicere potest, neque aut illicita aut vana est quaevis ad Deum timendum adhortatio, sed, ut decet, ita salubres habere potest eventus. Permagna est animorum varietas, et suo quisque modo regitur, ita ut alterum lenitas alterum non nisi severitas movere possit; et sapientis est, eligere quod cuique maxime

maxime conducit. Non igitur sine causa Deus in sacro codice ubi vis et odium suum erga malos, et benignum animum erga bonos proposuit; nec minus timorem quam amorem sui injungi voluit, ut quem benignitas non moveat, is irae cogitatione ad respiciendum incitetur, et qui amore duci reluctetur, is ducatur timore. Quam quidem sapientiam et nos in docendo imitari oportet. Lubens fateor, incredibilem Dei benignitatem, quam nec nimis valde unquam, nec nimis saepe laudaveris, praeterquam quod ad amorem invitat, optimum quemque grata mente percitum a prave factis avocare, et ad bene facta vehementer virgere. Atque ut quis maxime est generoso animo, ita ducitur maxime amore; prout sane est dissoluti et prorsus a virtute degenerati animi, non nisi frenis et lupatis posse coerceri. At vero num tam duras mentis homines tantum inter Iudaeos fuere, an non adhuc inter nos inveniuntur? His sublato metu omnia vincula soluta sunt, atque hos timore terrere prius expedit, ut postea benignitate divina proposita et cognita lenire eos, atque ad amorem perducere possis. Quare et *Kantius* ⁵⁾ plene degeneratum animum, ut in viam redeat, profitetur prius terrendum esse, quam legis moralis necessitate proposita ad bene agendum se ipse movere possit. An nunquam fuere et nostra memoria, quos divini supplicii metus a scelere revocaret, et in viam virtutis reduceret? Neutiquam est pietatis documentum, timore commotum non peccare, aut pietatis initium esse potest, et saepe fuit; ac subito ingruens pavor Dei haud raro in contento scelerum cursu peccatorem retinuit. Quis est, qui non recordetur, hominem esse animo tam feroci quam abjecto, ita ut propositis et spe et metu regi velit, siquidem, velut adempta spe ad summum gradum evehitur malitia, sic metu remoto effrenata se jactat audacia.

B 3

Dixi

5) Crit. d. p. V. pag. 271. addit quidem: aber so bald dieses Maschinenwerk, dieses Gängelband nur einige Wirkung gethan hat, so muß durchaus der reine moral. Bewegungsgrund an die Stelle gebracht werden. Sed vereor, ne in plerisque ista habena aut diu sit adhibenda, aut saepius iteranda.

Dixi antea, S. Scripturam timorem Dei injungere. Quod quam saepe fiat, nemini ignotum est, etsi hae loquutiones non semper eum, quem heic intelligi volumus timorem, sed non raro omnem Dei verum cultum significant. At hoc partim non amplius quadrare innuunt ad nostra tempora, et ad religionem, quam Christus restauravit; partim in communibus Iudaeorum erratis et falsis de Deo opinionibus et notionibus niti ⁶⁾, quibus scriptores vel ipsi infecti erant, vel sese accommodare aut utile, aut necesse putarent. — Quod ad primum attinet, talem adhuc inter nos adhortationem esse neque indecentem neque supervacaneam credo me satis ostendisse. Reliqua autem vtrum satis sint probata nescio. Dantur certe adhuc, qui argumentis non prorsus rejiciendis contra disputent ⁷⁾. Ego vero vnde tam certo sciamus, valuisse istas communes opiniones et notionnes inter Iudaeos, fateor me nondum pervidere, nec legere memini. An quod in sacro codice ejusmodi loquutiones inveniuntur et ita a nobis explicantur? Ergo sacrorum auctorum effata ex opinionibus illorum temporum, ipsas aevi opiniones ex effatis deducere? — quod quoniam credibile non est, ceterum vero judicia sint libera oportet, defendat; quod quisque sentit. Hoc vnum, quod mihi quidem maximi semper momenti visum est, quod nec ab aliis praetermissum, ⁸⁾ licet a nemine satis expensum aut adeo refutatum unquam sensi, sufficiat heic quoque in memoriam revocasse. Praeterea quod Apost. Paulus saepius divinae irae mentionem fecit, Iesus Christus, qui omnium consensu id egit potissimum, ut divinum erga homines amorem omnibus patefaceret, eosque rursus ad Deum amandum perduceret, nihilominus discipulis suis, quamquam eos

eximia

6) Vide Briefe über die Perfectibilitaet d. geoffenb. Relig. Leipz. 1795. p. 227. Ceterum quae in his litteris (Epist. 14. p. 304. etc.) de accommodatione ista ad errores et praeeconceptas opiniones dicuntur, vtrum sit licita, nec ne, omni sunt attentione digna.

7) Vide Planck Einleit. in d. theol. Wissen. Leipz. 1795. P. II. p. 119.

8) Vide Goth. gel. Zeit. St. 90. 1793. p. 795.

eximia caritate diligebat, et persaepe ad fiduciam in Deo Patre collocandam quam amicissime adhortabatur, tamen eodem tempore praecipere non dubitavit, vt non homines, bene tamen illum timerent, qui corpus et animum vna perdere posset: hunc, inquit *ἐμφοβίως*, hunc timete. Quae quum ita sint, atque hunc diuinum Doctorem neque ipsum errasse, neque ceu amicum amicos errare, neque eos in tam noxium errorem consulto ducere aut permanere voluisse ne suspicandum quidem sit: quid impedit, quo minus inde hoc conficiamus, timorem cum non omnem indignum divina maiestate esse, tum facile coniungi cum amore posse, nec in institutione ad religiosos sensus omnino debere omitti, sed Dei potius iustitiam, sanctitatem et puniendi vim pariter atque ejus benevolentiam, indulgentiam et benigne faciendi animum prudenter coniunctim praedicari, quoniam omnium virtutum diuinarum par ratio est.

Atque haec inveterata jam a bonis temporibus fuit consuetudo. Moses enim, qui toties genti suae acclamat: *formidato Deum, Dominum tuum* — idem ille: *amato*, inquit, *Deum toto pectore etc.*; et quum Deum in irrogandis poenis patrum peccata vsque ad quartam stirpem in malis prosequi narrat, addit, eundem Deum contra et bene factorum in mille vsque aetates in bonis memorem esse, eaque remunerari. Davides autem, quamquam corpus sibi horrere affirmat pavore Dei, quoties tamen Deum dixit sibi esse receptaculum, arcem et fiduciam, cujus clementiam mane, cujusve fidem noctu praedicare necesse sit? Qui vero hic vir ad eum confugere poterat, quem tantopere timendum putabat? aut qui illum tam eximie extimescere, in quo acquiescere toties non dubitarat? Male instructus erat, et praejudicatae totius gentis opiniones illum temere vexabant. — Immo vero, sua sibi explanate cogitabat peccata, vnaque potentissimi Numinis summam sanctitatem et corrumpi nesciam iustitiam, et quanta ipsi inde necessario imminerent mala, quantaque poenae, nisi Deus hominum quoque, vt pater liberorum, mise-

misereretur 9). Nondum enim Philosophia illius adhuc barbari atque inculti aevi, caliginem, ut apud nos, penitus ab animis dispulerat, ut Deum omnino punire non posse constaret. Hinc non tam leve putabat, in manus potentissimi, omniaque aequa lance ponderantis Dei incidere, quin tremere, quoties hoc sibi fieri potuisse in mentem veniret. Atque idem mos jungendae adhortationis ad timorem cum amoris praedicatione valet ubique apud reliquos Prophetas, ut sane iniquum sit, alterum tam studiose exaggerare, et copiose, immo maledictis, carpere, alterum ne adtendere quidem, cujus tamen tot egregia exstant testimonia; aut ita explicare, quasi crediderint scriptores, Deum teneri partium studio, quod tamen aperte negant. 10) Fac autem, si ita tibi videbitur, in horum auctorum Veteris Testamenti omnium scriptis non quaevis effata esse a Deo, at certe quaedam inesse concedes, quippe quum sint, *quae Deus loquutus est*, Iudaeorum fidei commissa 11). Vnde tandem, ut quaedam loquutus sit Deus, rite consequitur. Num igitur, si haec non sua ipsorum luce ita radiant omnia, ut statim, quae sint a Deo, quaeve minus, appareat omnibus, credibile est, benignissimum Numen inter haec talia, tanquam ab ipso praescripta, et injuncta, irrepere aut voluisse aut permisisse, quae vel suae et voluntati contraria, et majestati indecora, vel populo suo exitiosa essent? Praeclare igitur Lutherus his exemplis ductus in explicatione praeceptorum Decalogi cuius: Deum metuere et amare oportet — praemisit.

At tali modo omnibus, maxime juventuti, nomen Dei fit invisum, et non nisi cum horrore et indignatione cogitabunt de Deo Tyranno, quem tamen, ut Patrem, diligere. Vtrum haec inde cogi vere possint, nescio. Scimus plerosque homines tam incredibili esse

9) At noster Deus est neque misericors neque indulgens. — Quod si iste animi sensus tantum ex mentis infirmitate provenit, verum est; sin autem ejus alia adhuc datur causa, et dari potest, lactetur sane totum genus humanum, illud esse falsum.

10) 5 Mos. X, 12. Röm. II, 11.

11) Röm. III, 2.

esse incuria tantoque torpore, vt, quasi nullus sit Deus, cuius potentia ullam mereatur adtentionem, temere in dies vivant; hinc magis credendum est, timore erga Deum penitus reprobato, et fere in crimen vocato, hos ita natura affectos divinae benignitatis sola praedicatione, vt maxime vera Deoque est digna, longe securiores et ad patrandi scelera paratiores futuros, quam sit verendum, ne excitatione ad timorem erga Deum nimis pavidi evadant. Accedit vt plerorumque magistrorum tam oscitans sit erudiendi mos, ipsique inter docendum tantam praebent animi levitatem, vt, quum maxime agant de Deo formidando, tamen vultu et voce se nihil ipsos timere significantes, discentibus certe nullum metum ne observantiam quidem injiciant. Qui si didicerint ipsi, quid sit Deum timere, tum demum, non horrorem, sed salutarem Dei timorem suis indere poterunt. Neutiquam Deus noster ille est, cuius nomen horrorem nobis atque angorem incutere, cujusve infinita potestas nos vt potentia immanis Tyranni, terrere debet, attamen veluti non idem pio esse potest, atque impio, sic est, et manebit, vt Pater, ita et dominus et iudex noster, quo quidem iure nemo illum privare potest; atque hinc iusta causa erit, cur quaevis intelligens natura, peccatis obnoxia, sanctitatis ejus et potentiae memor, submisso animo sibi timeat ab illo, cuius, si quando punire utile ac necesse putabit, nemo praeterfugere potest iustitiam. Necesse igitur mihi videtur, et Christianae religioni haud indecens, id agere, vt discentium animis, vna cum amore, iste sensus imprimatur, quo aliquando libidinum vi abrepti, iustitiae divinae ejusve puniendi potestatis memores e somno excitari possint, ne ad deponendum omnem timorem vnice cohortando, et divinae vlticis iustitiae nomine in institutione et tenerae et adultioris aetatis tam solliciti, vt nonnulli postulant, evitando, id fortasse efficiatur, vt animo natura ad malum procliviori callus obducatur, atque ii, qui secus, quam decet, vivunt, tranite, quo inceperunt securiores pergant, tantum de eximia Dei benignitate cogitantes, ad quam satis tempestive se confugituros sibi persuadent. Equidem hinc inde debere hodiernam, quam omnes queruntur, praevalentem animi acquabilitatem

C

in

in aestimanda religione ¹²⁾ vnice derivari non contendam, multum tamen illam hinc augeri nemo negabit. Oportebat ergo et alterum facere, nec alterum omittere, et cavendum sane est, ne in neutram partem errent labanturque homines. Quod si ad timorem traducere animum eos, quos recitant, habere effectus potest, identidem ex amoris praedicatione non minus, et nescio an paullo facilius, mali et summo Deo tam ingrati quam illo indigni effectus oriri possent; propterea quod, me quidem iudice, non tam est difficile, veram et iustam timendi rationem docere, discere, tenere, quam amandi; ne aut in fictos sermones et vultus, aut in fanaticos sensus abeat iste amor. Neque tamen quisquam amorem erga Deum commendare omnibus ideo nefas vnquam putavit, quod fortasse eo male abuti possint nonnulli, dum non tollitur vsus per abusum. Profecto, si quod in vtraque re vitii inest pari studio indagatur et evitatur, quibus rebus, quum Deum diligere iubemus, omnis error vitatur, iisdem efficitur, vt, quum Deum metuendum esse docemus, nemo a Deo avertatur, idonea nimirum et ad captum cuiusvis accommodata explicatione, id, quod patrum memoria nemo bonus neglexit. Quae quoniam vero praeter adultos et iam eruditionis capaces, cadere in neminem potest, illorum querimoniae quodammodo iustae videntur, qui aetatas adeo ad Deum timendum excitari dolent, graviterque eos inculcant praeceptores et parentes, quos in suis liberis iam a teneris unguiculis omnem fiduciam et amorem in Deum exstinguentes nil nisi pavorem et odium tenerae menti inferere lamentantur, quum illos, verbi causa, orare docent: Fürchte Gott, liebes Kind etc. ¹³⁾ Ego vero, si est simpliciter dicendum, fateor, me hos tristes existere eventus nusquam vidisse. Crediderim, si torva facie, vultu minaci, sublatoque baculo, pedibus et manibus, vt ita loquar, haec verba accla-

12) Vnde autem ortum trahat, et quatenus si non ipsi philosophiae criticae, at certe huius affectis quibusdam tribuenda sit, qui scire cupit, adeat Niethammeri Phil. Journ. inprimis partem (Heft) II. 1796.

13) G. H. Lang Entwicklung bibl. Begriffe u. Sätze. Ansp. 1789. pag. 134.

acclamarentur; aut quum forsitan magis praesentem Orbiliū, quam non in adspēctum cadentem Deum tum formidarent et odissē commoverentur juniores, crediderim, si animo subita consternatione abrepto, pallido ore et tremula voce haec verba ad aures insusurrarentur. At quum admodum remisso, et languido plerumque animo, interdum leni etiam et perbenigno proferuntur, minime mihi dubitandum videtur, fore, ut id quod illi verentur, nunquam eveniat, in ea praesertim aetate, qua eorum, quae dicuntur, parum aut nihil intelligi conceditur. Quare si quis in hac aetate imbecilli his adhortationibus, iisque, quae sunt ejusdem generis, omnino abstinendum credat, etsi fieri sine damno posse contendo, tamen non multa habeam obloquenda. Quamquam non is sum, qui iis assentiar, qui omnem ad religionem juniorum institutionem ad annum usque decimum octavum ¹⁴⁾ plane rejiciendam esse perhibent. Qui mihi Charybdim vitare cupientes in Scyllam incidisse, et ad ingenii maturitatem solummodo respicientes, majorem interea corruptelarum illecebris jam irretiti animi pravitatem nihil curasse videntur, nec reputasse, perfacile fieri posse, ut in agro jamjam malis herbis obrito bonum semen fortasse aut aegre locum inveniat, aut non altas agat radices. Nam ad verum virtutis studium et moralem sensum stabilem ex sola ratione desumpta institutio admodum fallax est, et nisi tanquam pondus Dei cogitatio accedat, habet, teste experientia, parum efficaciae. At ne tam indociles quidem sunt pueri et adolescentuli, religionisque non tam parum capaces, ¹⁵⁾ ut ne apte et convenienter eruditi divinarum rerum veram talem cognitionem adipisci queant, qualem Christiana religio ad pios sensus nutriendos postulat. Iam a puero Thimotheum sacras litteras eruditum fuisse legimus, quod

C 2

14) Vide Philos. Briefe über das Princip und die ersten Grundsätze der sittl. religiöf. Erziehung, Brief 5. Leipz. 1794. Confer. adnotationes in recensendo hoc libro adjectas. Allg. litt. Zeit. 1794. no. 362.

15) Vide A. G. Kästneri et A. F. Kirsteni Tract. der Erinnerung eines Kindes und seiner Mutter gewidmet, Göttingae 1796.

quod Apostolus Paulus tantum abest vt vituperet, vt potius laudare videatur, dum ejus ad salutem multum interesse adfirmat. Sed ne desectam longius, redeo in viam.

Neque hanc aetutulam, neque puerum neque adultum quemquam, modo cum ratione et sapienter conformetur, ideo, quod Deum audit esse metuendum, Deo fieri posse infensum credo, nisi si is est, qui jam antea adversus Deum impius sit judicandus, quorum quidem impiorum scimus sese de Deo oblectare neminem. Accedit vt loquutiones istae: *Deum timere*, et *sibi a Deo timere* sive, vt est in vernacula: *Gott fürchten* et *sich vor Gott fürchten* — per consuetudinem jam non eundem habeant sensum; et teste experientia priorem *ερω* fere omnes nostrates plerumque ita explicant, vt sit: *esse pium*. Vt igitur eo minus sit verendum, ne quis perturbatus his verbis sibi Deum iratum et inimicum cogitet, dum futuri mali expectationem ne leviter quidem animum tetigisse apparet. Interim pone, verum injici timorem, et ejusmodi disciplina adhibita quemvis sentire, sibi a Deo mala posse impendere, num ideo Deum aversetur necesse est? Etenim in societate civili vt civium optimus quisque magistratum, cui est subjectus, quamvis illum sibi prave agenti jure formidandum esse non ignoret, neutiquam ob eas causas infensus odio prosequitur, sic nec omnipotentem Deum Christianus homo, etsi illum, quum male agat, timere, et quo latius patet divina iusta potentia, eo timere magis oportere non nescit. Quodsi ita est, monere vt Deus timeatur nemini nocet, prodesse tamen multum potest; idque ipsum si ita est, non de amore erga Deum solum, sed de timore etiam loqui ejus est, quicumque homini consultum vult. Verum autem primum, verum igitur et extremum, neque est incommodum, judicare, Christianam religionem postulare vtrumque. Namque id ipsum est Deum non putare, sanctitatem ejus ac puniendi vim et jus non vereri.

At Deum reverentia prosequi — Ita quidem volunt. Enim vero, prout explicetur, erit aliquid, neque tamen omne; quoniam verus Dei cultus plura mihi videtur exigere, quam haec plerumque indi-

indicant. Deo reverentiam praestare et eundem illum timere utique unum non est atque idem, sed potius, ut ex diverso fonte haec profluunt, nec nos in disparibus causis uno modo affecti esse possumus, ita eosdem habere nequeunt effectus. Eo heic omnia redeunt, ut quid sit reverentia explanate nobis cogitemus. Communi consensu atque ex sententia eorum, qui haec urgent, reverentiam qui a timore secerni et internosci vult, et ita explicari, ut habeat nihil commune cum illo, is non nisi summam observantiam venerationemque intellexerit. De quo eo minus dubium erit, quod qui tam vehementer heic instant, iidem tantam simulant fugam vocabuli — *timoris* — ut illam Deo debitam reverentiam theotisce ne *Ehrfurcht* quidem, sed *Ehrerbietung* nominari jubeant, dolentes adeo, nec in vernacula vocem — *Gottesfurcht* — habere aliam sui similem, qua impietas erga Deum innui queat, ut ne vlla fiat timoris mentio. ¹⁶⁾ Sic homines ne dextrorsum aberrent, sinistrorsum avia petunt, medium iter non videntes. Per observantiam autem colimus aetate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes; et tantum suspicimus veneramurque eos, in quibus existimamus excellentes virtutes easque singulares perspicere, unde tamen ad nos nihil boni, nihil mali provenire judicamus; quos eosdem simulac nobis aut obesse aut prodesse suspicamur, sive sit jure, sive injuria, tum ut vel metuamus vel diligamus natura ipsa praescribit. Quod ne dubitare possimus, magno est argumento, quod et ignotos, nullo nobiscum nexu conjunctos, quoties illorum praeclare facta, aut egregie dicta, animique et mentis virtutes, quibus nos vix pares credimus, innotescunt, toties omni observantia dignos putamus; nunquam vero, ut maxime sint potentes vel benefici, aut propter illos in metu sumus, aut eos amore prosequimur. Atqui si quando loquendi usu abrepti eos a nobis amari dicimus, hic verus amor non est, quippe qui nititur mutuo amore, ¹⁷⁾ nec vertitur in sola oblectatione innox evanescente, quum

C 3

nulli

¹⁶⁾ Scriptor, apud quem haec legi, mihi memoria excidit.

¹⁷⁾ Niethammer Philos. Jour. H. 3. 1796. pag. 159.

nulli ad nos fructus affluunt. Rectene an fecus, heic nihil ad nos: Sufficit experientiam probare, nos non ita valde moveri ad amorem, quam ad voluptatem. Iam vero quoniam in Deo nostro tantae sunt virtutes, quantas ne augurari conjectura quidem hominum mens potest, nedum pro eo ac merentur satis praedicare; certe Deum summe suspicere, venerari et laudibus celebrare magnam habere necessitudinem nemo negabit. Atque adeo multi improbi, maxime qui pravam mentem simulata virtute tegere consueverunt, tanti Numinis Majestate proposita vel inviti rapiuntur haud raro ad talem reverentiam summa cum admiratione. Neque tamen quidquam de vivendi more mutant, et mutabunt, nisi hanc Majestatem et ad se pertinere, nisi Dei sanctitatem justumque ejus odium pravi et suam persequi velle iniquitatem, nisi divinam vim et mala ipsis injecturam sibi habeant persuasum, eamque ob rem cominoveantur, hoc est, nisi Deum metuant.

Quare si reverentiam (Ehrfurcht) eam vocas animi affectionem, quae ex perfectissimae Summi Numinis naturae seria contemplatione gignitur, abunde patet, adhortari ad reverendum Deum non eosdem posse, quos monere ad timendum eundem, habere exitus, quippe quum cogitatio sola magnitudinis et excellentiae nihil habeat, quod ad obediendum vrget, aut libidinum blanditiis captum in peccando retinet; ne tum quidem, si reverentiam Ehrerbietung vertere malis, quippe quae erit eadem ista observantia juncta cum intimiore infirmitatis nostrae et parvi pretii sensu, quem adeo sui quisque sceleris conficius habere potest. Sin vero alium significatum vocis reverentiae (Ehrfurcht) ponis, partim illum nemo intelliget, partim vide, an tibi satis constes, nec re concedas, quod verbis denegas. Tum enim profecto reverentia vertatur necesse est in tribus illis virtutibus, quae sunt fundamentum totius pietatis erga Deum, et erit mixta ex observantia, timore et amore. Est enim tum iste animi motus, qui oritur ex cogitatione Dei vt cellissimi Numinis, benignissimi Patris, justissimique et haudquaquam evitandi Judicis, quorum alterum parit timo-

timo-

timorem ¹⁸⁾ alterum amorem et denique primum venerationem. Verum quid lucrī tum facis? Hanc reverentiam sane nemo habebit, nisi qui sciāt, et timere suum esse. Potestne autem hoc scire sine praecone? Quodsi non ita est, consequens erit, non sufficere reverentiam docere, quam nemo talem mente comprehendet, ut timorem includat, nisi explanatius proponitur; sed, quo certius quae volumus obtineantur, debere quoque in quavis ad religionem Christianam institutione timoris mentionem fieri, ne distrahantur, quae recte cohaerent, neve omittatur, quod aequē necessarium ac vtile est, tum scilicet, quum recte proponitur.

Quomodo autem recte proponatur? — hoc illa jam inde a multis saeculis inter Christianos recepta consuetudo potest quemque docere, qua semper traditum fuit, esse distinguendum inter pavorem, qui est servorum, et illum metum, qui est liberorum; alterum cadere in pios, alterum in impios, a quo Christus liberavit non impios, donec sunt impii, sed pios. Quo in genere quum nihil erratum credo, dum utique liberorum ingenuorum est, non solum diligere, sed etiam vereri parentes, nescio, cur hoc non amplius in docendo sit attendendum? quod tamen mihi videtur longe accommodatius, quam velle omnem ex disciplina Christiana timoris erga Deum exterminare commemorationem. Neque hunc modum erudiendi unquam damna possunt consequi, aut si, ut judicant, sequuntur, peccatum haeret non in eo, quod ita monuere praeceptores, sed in ipso, qui aut rem propositam male intellexerit, aut ita affectus est, ut pavor iste illum invadere possit. Hic extimescat Deum, nisi fortasse melius est, impietati pulvinar supponere. Extimescat ergo Deum, contremiscat toto corpore, quoties Deum cogitet. Sua haec culpa sentit, et fortasse resipiscit. Pius timebit, hoc est, sentiet, sese nondum esse nec unquam fore illum, cui a iustitia sanctissimi Dei, si jus suum

18) Vide Annal. Philos. April. 1795. 49 St. conf. Venturini Ideen zur Philos. u. d. Geist d. rein. Christenth. Altona 1794.

suum prosequi vellet, prorsus nihil mali immineret, at sui amoris erga Deum, Deique erga se, conscius sibi, et fide recreatus non contremis-
cet; atque ita, servilem timorem non inesse in amore, comprobabit.

Credere igitur non possum, tam esse horrendum quid, ¹⁹⁾ in coetu Christianorum, quo semper sunt mali bonis mixti, illas inter nos sat notas preces recitare, quarum initium est: Ach lieber Herr, du grosfer und erschrecklicher Gott, der du haellst Bund und Gnade etc. — Nam ut omittam, laedi humanitatem, si auctores harum precum incusare velimus aut servilis in Deum metus, aut tam supinae ignorantiae, ut vel quid Christo debeamus plane nesciverint, vel in Deo, quem tamen in iisdem precibus fidem et gratiam servare gloriantur, crediderint inesse immanem quamdam atrocitatem; estne verum et nunquam non verum, impium, donec erit impius, divinae gratiae non fieri posse compotem, et quoniam benignitas iustitiae nihil derogat, Deum illi esse pertimescendum? Teste Jacobo diaboli Deum agnoscunt et tremunt. Si qui sunt diaboli, eorum improbus, ut suboles parentum, refert imaginem; sin nulli sunt, et Jacobus quosdam sceleratos Judaeos inimica mente in Christianos furentes intellexit, non quod dixi affirmat? At inter mille homines, ita instant, quos in templis congregatos videmus, vix quinque reperiuntur, qui tantae impietatis rei sint judicandi, ut precibus ejusmodi argumenti indigeant. — Quis non gauderet! Non mihi sumo, quis sit pius aut impius, et quot sint inter nos pii, censorio supercilio enuntiare, non ignorans, hoc ut fallacibus judiciis nititur, ita decere neminem. Nec inquiram, qua conjectura nos consequi possimus, hanc esse rationem probitatis ad improbitatem, quae, quoniam, ut non nulli dicunt, semper est decrescens, ²⁰⁾ facile, si ab incunabulis nostrae religionis ad nostra usque tempora computamus, inversa rationis 1000 : 5 videri posset.

Tan-

19) Conf. N. Monatsch. v. u. f. Mecklenb. 1795. 1 St. p. 16.

20) Iam Lutherus hoc dixisse et credidisse dicitur: nempe Pios in fine mundi fore nullos. Monatsch. v. u. f. Mecklenb. 1795. 10 St. p. 311.

Tantum hoc quaeram: quis tandem est ille gradus improbitatis, ad quem prius adscendendum, quam Deum pertimescere homini sit necesse? Si in his precibus, quod aequum est, non ad verba judicamus, sed ad id, quod ex verbis intelligi voluere majores, et quod ex nexu facile adparet, res nihil habet offensionis. Pius, qui se ab illo concutiente metu liberatum sentit, excitabitur ad maiorem reverentiam, eam talem, quam paullo ante dixi, impius terrebitur, quod illi salutarum esse poterit. An sollemnibus nostris supplicationum diebus praestat ita orare: Bone et perbenigne Deus, qui es amor ipse, cujusve egregias virtutes nos summa cum reverentia colimus, jam a pueris didicimus, Te timere, esse nefas et Te indignum, nec aliter Te sibi cogitare quemquam decere, quam ut benignissimum Numen, quod sit, praesertim erga humanum genus, incredibili caritate. Persuasum igitur nobis est, fieri nullo modo posse, ut Tu, qui vllum hominem infelicem reddendi nunquam animum et cupidinem habuisti, nos velis infelices reddere. Atque ut vt nos confiteri peccatores nondum detrectaturi sumus, tamen, quum in Christiana religione nati et educati scimus puniendi rationem non cadere in Te, uti in humanum iudicem, tuarum poenarum, quemadmodum olim coecus et barbarus tuus populus, perhorrescendarum nulla causa subest. Sed Tu, Deus amorum plene, qui nulla expiatione indiges, quippe cujus iustitia longe vincitur amore, Tu audis preces nostras, et nobis morali rationis nostrae legi obtemperantibus de aeterna salute neutiquam est dubium. — Preces scilicet, quae uti fiducia plenae fortassis nihil recedunt neque a liberali dignitate hominis, neque a genuina natura doctrinae Jesu Christi, nempe illius doctrinae, quae diu ventilata et bene creta jam nihil humani admixtum habet, ita et neminem in aede praesentium, peccatis adhuc indulgentem terreunt. Id quod tamen olim fortasse illius diei rationem majores nostri aequae postulare crediderunt, ut amoris et timoris erga Deum admonitione prudenter juncta et piis et impiis prospiceretur. Nam modo ad illos pertinent omnes ex redemptione Jesu Christi provenientes fructus.

D

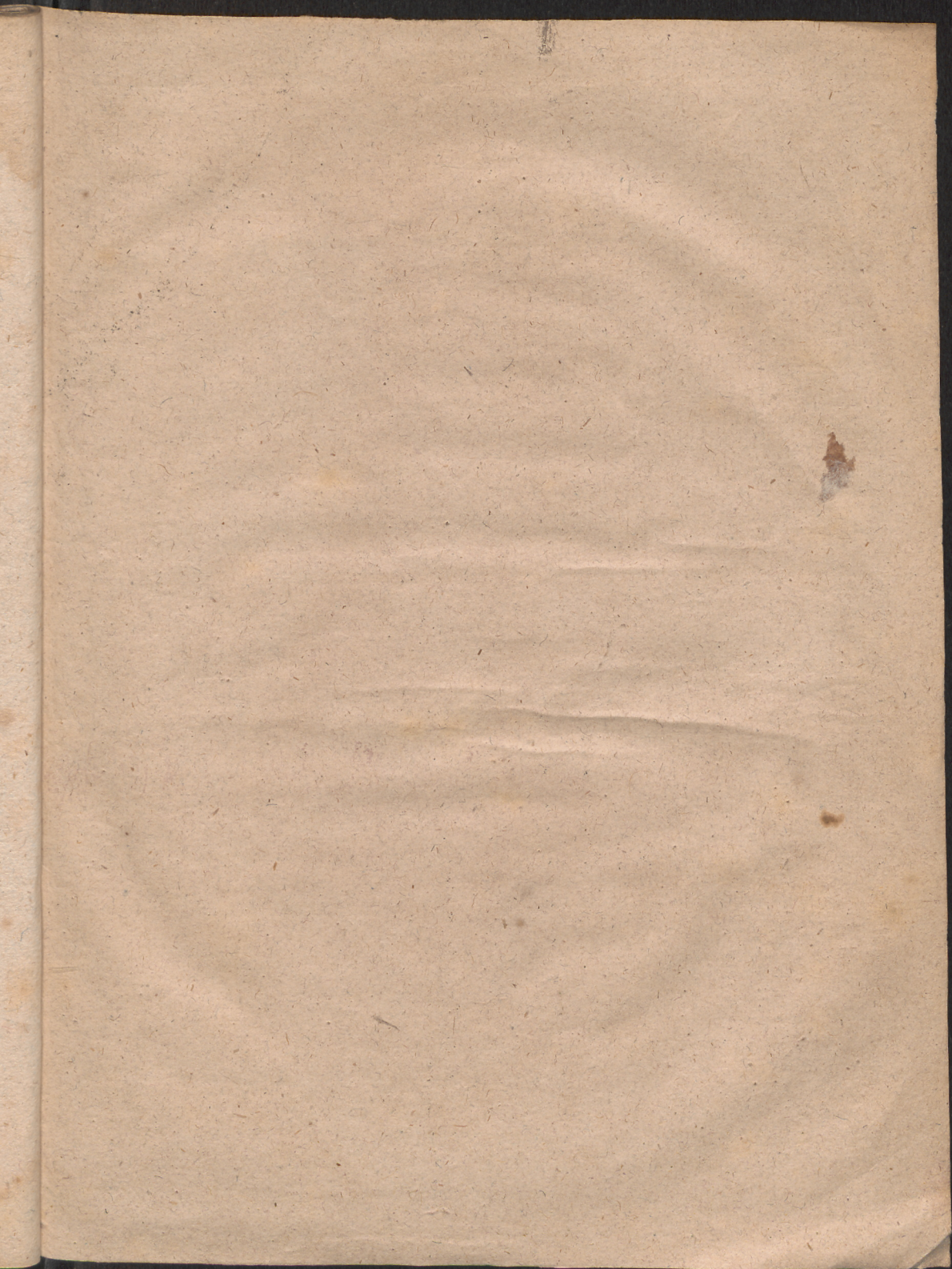
Et

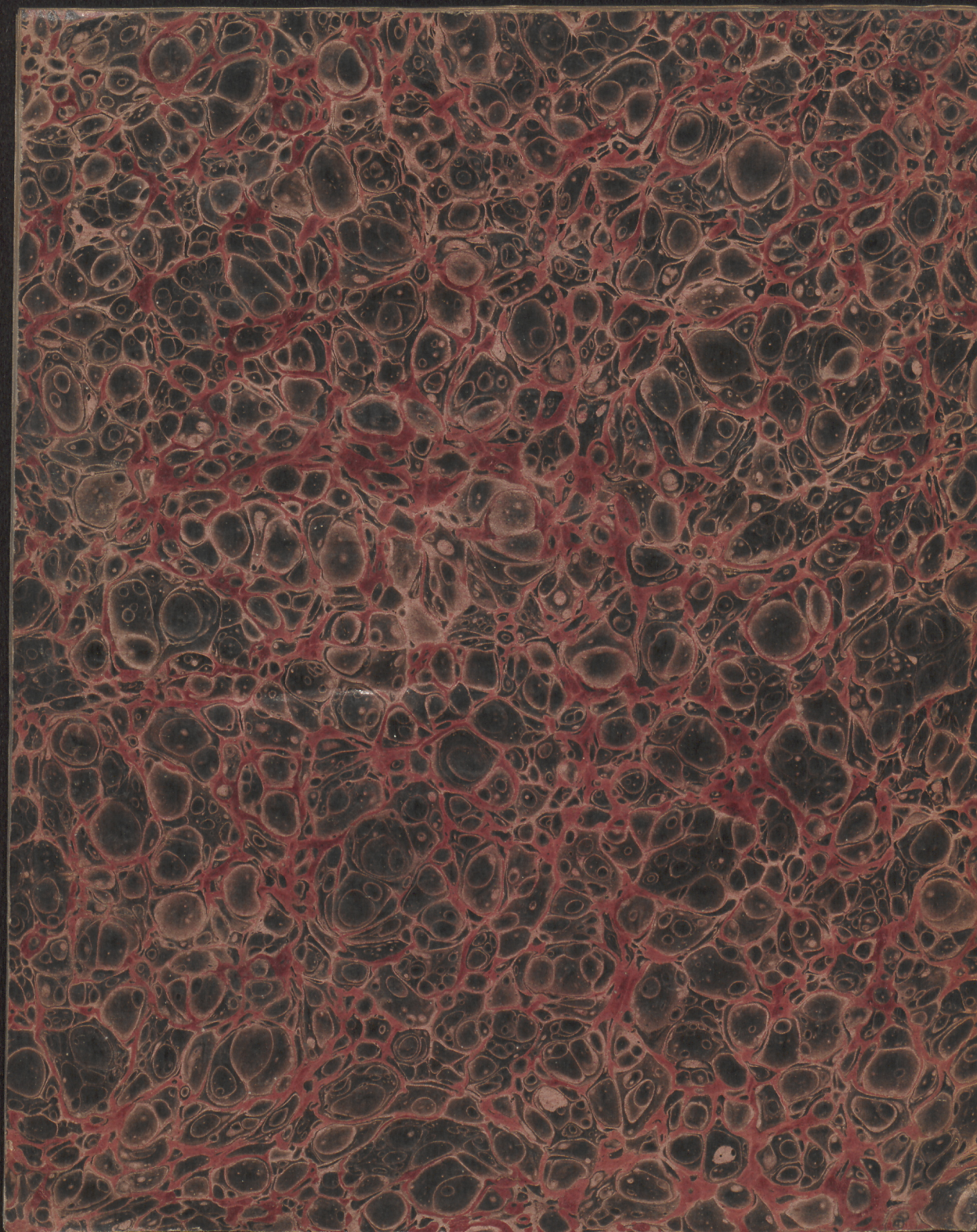
Et quoniam hodierni festi dies memoriae Natalitiorum huius
divini Redemptoris dicati sunt, hoc sit nobis, *Cives honoratissimi*,
propositum, vt tanti beneficii memores grata mente hos celebremus
dies, non tantum piis laudibus, sed etiam sanctae vitae indefesso stu-
dio. Hoc agentes atque in hoc sensu permanentes Deum nostrum,
per Christum nobis propitium, sane vt Christianum veri nominis de-
cet, et venerari, et diligere, et timere poterimus.

P. P. Sub Sigillo Rectoris

Die XXV. Decembris MDCCCXCVI.

p. 11. lin. 27. lege abutatur
p. 12. lin. 40. lege pariant necesse
17. in fine. Timotheum

Tantum hoc quaeram: quis tandem est ille gradus improbitatis, ad quem prius adscendendum, quam Deum pertimescere homini sit necesse? Si in his precibus, quod aequum est, non ad verba judicamus, sed ad id, quod ex verbis intelligi voluere majores, et quod ex nexu facile adparet, res nihil habet offensionis. Pius, qui se ab illo concutiente metu liberatum sentit, excitabitur ad maiorem reverentiam, eam talem, quam paullo ante dixi, impius terretur, quod illi salutiferum esse poterit. An sollemnibus nostris supplicationum diebus praestat ita orare: Bone et perbenigne Deus, qui es amor ipse, cuiusve egregias virtutes nos summa cum reverentia colimus, jam a pueris didicimus, Te timere, esse nefas et Te indignum, nec aliter Te sibi cogitare quemquam decere, quam ut benignissimum Numen, quod sit, praesertim erga humanum genus, incredibili caritate. Persuasum igitur nobis est, fieri nullo modo posse, ut Tu, qui vllum hominem infelicem reddendi nunquam animum et cupidinem habuisti, nos velis infelices reddere. Atque ut vt nos confiteri peccatores nondum detrectaturi sumus, tamen, quum in Christiana religione nati et educati scimus puniendi rationem non cadere in Te, uti in humanum iudicem, tuarum poenarum, quemadmodum olim coecus et barbarus tuus populus, perhorrescendarum nulla causa subest. Sed Tu, Deus amorum plene, qui nulla expiatione indiges, quippe cuius iustitia longe vincitur amore, Tu audis preces nostras, et nobis morali rationis nostrae legi obtemperantibus de aeterna salute nequitiam est dubium. — Preces scilicet, quae uti fiducia plenae fortassis nihil recedunt neque a liberali dignitate hominis, neque a genuina natura doctrinae Jesu Christi, nempe illius doctrinae, quae diu ventilata et benecreta jam nihil humani admixtum habet, ita et neminem in aede praesentium, peccatis adhuc indulgentem terrebunt. Id quod tamen olim fortasse illius dici rationem majores nostri aequo postulare crediderunt, ut amoris et timoris erga Deum admonitione prudenter juncta et piis et impiis prospiceretur. Nam modo ad illos pertinent omnes ex redemptione Jesu Christi provenientes fructus.

D

Et

